दण्डरहित तथा बालमैत्रि सिकाईको प्रभाव

त्रिभुवन बिश्वविद्यालय ,शिक्षाशास्त्र संकाय ,शैक्षिक योजना तथा ब्यवस्थापन बिषय

स्नातकोत्तर तह(एम.एड.)दोस्रोबर्षको आवश्यक्ता पुरा गर्नको लागि

तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

अरुण कुमार थिङ.

क्याम्पस रोल नं.

परीक्षा रोल नं.२३३०००२।०६६

त्रि.बि. द.न.१०७३७९२

सिन्धुली बहुमुखि क्याम्पस

सिन्धुली,२०६९

☎ 047-520066
त्रिभुवन विश्वविद्यालय तथा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्‌बाट सम्बन्धन प्राप्त
सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस
कमलामाई-९, सिन्धुली
Sindhuli Multiple Campus
Kamalamai-9, Sindhuli

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस सिन्धुली, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अर्न्तगत एम.एड. दोश्रो वर्षका विद्यार्थी अरुणकुमार थिङले **दण्डरहित तथा बालमैत्री सिकाइको प्रभाव** शीर्षकमा प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नु भएको हो । निकै मेहनत र परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोध कार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि शोध मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मितिः- २०६९/८/२६

....

भागवत थापा

शोध निर्देशक

स्वीकृत पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस सिन्धुली शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विद्यार्थी मणिप्रसाद कोइरालाले स्नातकोत्तर तहको आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि प्रस्तुत **बालविकास कार्यक्रम व्यवस्थापनको प्रभावकारिता** शीर्षकको शोधपत्रलाई शोध मूल्याङ्कन समितिद्वारा स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्यांकन समिति

क.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१	श्री भागवत थापा	शोध निर्देशक	....
२	श्री सारदामणि खड्का	क्याम्पस प्रमुख	....
३	श्री	वाह्य परीक्षक	....

मितिः २०६९/१२/१२

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र दण्डरहित तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाईको प्रभाव शीर्षकमा अध्ययन गरिएको छ । यस शोध कार्यमा नेपालका सामुदायिक विद्यालयमा वालबालिकाहरुको आकर्षण घट्दै गएकोले कारणहरु खोजी गर्दा विद्यालयमा दण्डरहित तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइ जरुरी रहेको ठहर भयो । त्यसैले सामुदायिक विद्यालयहरुमा बालमैत्री शिक्षण सिकाइको अवस्था पत्ता लगाउने र कक्षा कोठामा दण्डरहित तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइ वातावरण तयार गर्नको लागि अवलम्बन गर्न सकिने उपाय, दण्ड दिनुका कारणहरु, दण्डको नकारात्मक प्रभाव, कानुनि प्रावधानहरुको बारेमा विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थीहरुसँग धारणा बुझ्ने प्रयास गरिएको छ र दण्डरहित तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइको लागि आवश्यक सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस विषय शीर्षकमा अध्ययन गर्न अनुमति प्रदान गर्ने शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना व्यवस्थापन विभाग सिन्धुली बहुमुखि क्याम्पस सिन्धुलीप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यस अध्ययनको शोधपत्र प्रस्तावनादेखि शोधपत्र तयारीको अन्तिम अवस्थासम्म प्रत्यक्ष सम्पर्कमा बोझ नमानी आवश्यक सल्लाह सुझाव सहित शोधपत्रको निर्देशन गर्नुहुने आदरणिय गुरु भागवत थापा प्रति हृदय देखि नै धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी अध्ययनलाई पूरा गर्ने दौरानमा सही सूचना प्रदान गर्ने स्रोतव्यक्ति, प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी लगाएत सामग्री संकलनमा सहयोग गर्नुहुने प्लान नेपालका कर्मचारी साथीहरु प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा आफ्नो अमूल्य समयको पर्वाह नगरी प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने क्याम्पस प्रशासन, गुरुवर्ग, जिल्ला शिक्षा अधिकारी एवम् मुद्रण कार्यमा सहयोग पुर्‍याउनु हुने परम् मित्र मिन प्रसाद बराल ,सुरेशराज बखेल र कृष्णहरी ढुंगेल लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकर्ता

अरुण

कुमार थिङ्ग

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन विद्यालयमा दण्डरहित तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइले पारेको प्रभाव शिर्षकमा गरिएकोहो । सामुदायिक विद्यालयमा बालमैत्री सिकाइको अवस्था पत्ता लगाउन विद्यालयको शिक्षाको गुणस्तरको बारेमा सर्वत्र गुनासो भई रहेको अवस्था शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नको लागी के के गर्न सकिन्छ ? कस्ता प्रयासहरु सार्थक हुन सक्छन् ? भन्ने विषयमा खोजि गर्दै गर्दा विद्यालयमा वालमैत्रि तथा दण्ड रहित शिक्षण सिकाईको जरुरी रहेको निष्कर्ष भएकोले नेपालका प्राय सामुदायिक विद्यालयमा वालमैत्री विद्यालयको अवस्था, वालमैत्री शिक्षण सिकाइप्रति सरोकारवालाको चासो, बालअधिकार सम्बन्धि जानकारी भए नभएको विषयमा खोज कार्य गरी वालमैत्री शिक्षण कार्य हुन नसक्नुका कारणहरु, दण्ड सजायका असरहरु, दण्ड सजाय विना शिक्षण सिकाई गर्ने उपायहरु र बालमैत्री तथा दण्डरहित शिक्षण सिकाइबाट वालबालिकामा परेको प्रभाव समेत पत्ता लगाउने उद्देश्य लिएर यो अनुसन्धान सम्पन्न गरिएको हो ।

यो अध्ययन मूलत गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचामा केन्द्रित छ । यो अध्यनमा उद्देश्यमुलक नमुना छनोट विधि अवलम्बन गरिएको छ । बालमैत्री तथा दण्डरहित शिक्षण सिकाईको वातावरण निर्माणमा टेवा पुर्‍याउने उद्देश्य पुरा गराउनको लागि आवश्यक तथ्याक संकलन गर्नको लागि प्रश्नावली, अन्तरवार्ता, छलफल, अवलोकन, लक्षित समूहगत छलफल जस्ता शाधनहरुको प्रयोग गरिएको छ । यो अध्ययनमा रानीवास गा.वि.स.मा पर्ने एक गरी ४ वटा विद्यालयलाई समावेश गरिएको छ । वालअधिकार प्रति सरोकारवाला सचेत नभएको र अनुशासनको नाममा विद्यालयमा वालवालिकालाई दण्ड सजाय दिने गरेको पाइयो । जसको कारणले विद्यार्थीको विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि, विद्यार्थी अनियमितता, कमजोर सिकाइ उपलब्धि, विद्यार्थीहरुको विद्यालयप्रति विकर्षण जस्ता समस्याहरु देखियो ।

अध्ययनको क्रममा विद्यार्थीहरुको सिकाई उपलब्धि कम हुनाका कारणहरु मध्ये विद्यालयमा दिइने गरेको दण्ड सजाय पनि एक हो । जसलाई पूर्ण रुपमा अन्त्य गरी कक्षाकोठाको वातावरण वालमैत्री हुनुपर्ने, कक्षाकोठा व्यवस्थापन बालमैत्री हुनुपर्ने, शिक्षक विद्यार्थी बीचको सम्बन्ध अत्यन्त रमणीय हुनुपर्ने, दण्ड तथा सजायलाई विद्यालय वातावरण बाहिर गर्नु पर्ने निष्कर्ष प्राप्त भएको छ ।

दण्ड सजाएको कारण बालबालिकाहरुलाई शारीरिक रुपमा त असर पर्छ नै अझ मानसिक रुपमा परेको प्रभावका उनीहरुले विद्यालय छाड्ने, विद्यालयमा नियमित उपस्थित नहुने, झगडालु बन्ने, कुलतमा लाग्ने र अन्यमा आत्माहत्या गर्ने जस्ता कृयाकलापहरु देखाउने गर्दछन् । बालबालिकालाई दण्ड सजायविना पनि अत्यन्तै प्रभावकारी ढंगबाट शिक्षण सिकाई कार्यमा समलग्न गराउन सकिन्छ जसको लागि अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी एवम् सम्पूर्ण सरोकारवालाहरुको प्रयास अपरिहार्य छ । विद्यालयको वातावरण, भौतिक संरचना, कक्षाकोठा व्यवस्थापन, शैक्षिक सामग्री लगायत सम्पूर्ण शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री हुनुपर्दछ । यति भएमामात्र शिक्षण सिकाइमा सुधारआई सिकाइ उपलब्धि समेत वृद्धि हुने देखिन्छ ।

विषयसूची

	सिफारिस पत्र	
	स्वीकृत पत्र	
	कृतज्ञता	
	शोधसार	
	परिच्छेद : एक	
	परिचय	
१	अध्ययनको पृष्ठभुमि	
२	समस्याको कथन	
३	अध्ययनको औचित्य	
४	अध्ययनको उद्धेश्यहरु	
५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	
६	अध्ययनको परिसीमा	
	परिच्छेद : दुई	
	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	

१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	
२	अध्ययनको सैदान्तिक ढाँचा	[illegible]
३	शैक्षिक उपदेयता	[illegible]
	परिच्छेदःतिन	
	अध्ययन विधि	
१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	[illegible]
२	नमुना छनौट	[illegible]
३	तथ्याङ्कको श्रोत	[illegible]
४	तथ्याङ्क संकलनका विधि तथा साधनहरु	[illegible]
५	तथ्याङ्क विष्लेषण विधि	[illegible]
	परिच्छेद : चार	
	तथ्याङ्क विष्लेषण तथा प्रस्तुतिकरण	
१	सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी न्यून हुनका कारणहरु	[illegible]
२	सामुदायिक विद्यालयको सिकाई उपलव्धि कम हुनाका कारणहरु	[illegible]

३	विद्यालयमा दण्ड दिनुका कारणहरु		२
	३.१	सामाजिक कारण	३
	३.२	आर्थिक कारण	३
	३.३	शिक्षकहरुको कारण	३
	३.४	द्धन्दको कारण	४

४ दण्ड सजायका असरहरु २४

४.१ शारीरिक असर २४

४.२ मनोवैज्ञानीक असर २४

४.३ सामाजिक असर २५

५ गुणस्तरीय शिक्षाको लागि दण्ड रहित तथा ाल मैत्री शिक्षण सिकाइको भूमिका २५

६ दण्ड रहित तथा वाल मैत्री विद्यालयको क्षा कोठा व्यवस्थापन २६

७ दण्ड रहित तथा वाल मैत्री शिक्षकको ूमिका २६

७.१ गल्ती उत्तरको सम्बन्धमा २६

७.२ भाषिक असक्षमताको सम्बन्धमा २७

७.३ विद्यार्थीलाई दिइने कक्षा कार्य र गृहकार्य ःम्बन्धमा २७

७.४ कक्षामा दिइने निर्देशन सम्बन्धमा २७

७.५ शिक्षक र विद्यार्थीले प्रयोग गर्ने भाषा ःम्बन्धमा २७

८ अभिभावकको भूमिका २८

९ वालमैत्री सिकाईका तरिकाहरु २९

१० दण्ड रहित तथा वालमैत्री सिकाइले पारेको ाभाव ३०

परिच्छेद :पाँच

प्राप्ती, निष्कर्ष र सुझावहरु

१ प्राप्ती ३५

२ निष्कर्ष ३६

सुझावहरु
३ {७
नीतिगत तह
३.१ {७
कार्यान्वयन तह
३.२ {७
अनुसन्धान तह
३.३ {८

त्रिभुवन बिश्वविद्यालय तथा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त

सिन्धुली बहुमुखि क्याम्पस

कमलामाई ९ सिन्धुली

Sindhuli Multiple Campus

Kamalamai 9 Sindhuli

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय सिन्धुली बहुमुखि क्याम्पस, सिन्धुली, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत एम.एड. दोस्रो बर्षका विद्यार्थी अरुण कुमार थिङ्गले "दण्ड रहित तथा वालमैत्री शिक्षण सिकाईले वालवालिकामा पारेको प्रभाव " शीर्षकमा प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । निकै मिहनत र परिश्रम पूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्य बाट म पूर्ण रुपमा सन्तुष्ट छु । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि शोध मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

भागवत थापा

शोध निर्देशक

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिन्धुली बहुमुखि क्याम्पस सिन्धुली

विषयसूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञताज्ञापन

शोधसार

सङ्क्षिप्त शब्दावली

परिच्छेद : एक

परिचय

		पृष्ठसङ्ख्या
१.१	अध्यनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	२
१.३	अध्ययनको औचित्य	२
१.४	अध्ययनका उद्देश्यहरु	३
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	३
१.६	परिसीमा	३

परिच्छेद : दुई

अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका तथा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	४
२.२	अध्ययनको सैद्धान्तिक ढाँचा	१२
२.३	शैक्षिक उपादेयता	१३

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१४
३.२	नमूना छनोट	१५
३.३	तथ्याङ्कको स्रोत	१६
३.४	तथ्याङ्क संकलनका विधि तथा साधनहरु	१७
३.५	तथ्याङ्क विश्लेषण विधि	१८

परिच्छेद : चार

तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रस्तुतिकरण

४.१ सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी न्युन हुनुका कारणहरु १९

४.२ सामुदायिक विद्यालयको सिकाइ उपलब्धि कम हुनुका कारणहरु २०

४.३ विद्यालयमा दण्ड दिनुका कारणहरु २१

४.३.१ सामाजिक कारण २२

४.३.२ आर्थिक कारण २२

४.३.३ शिक्षकहरुको कारण २२

४.३.४ द्वन्द्वको कारण २२

४.४ दण्ड सजाएका असरहरु २२

४.४.१ शारीरिक असर २३

४.४.२ मनोवैज्ञानिक असर २३

४.४.३ सामाजिक असर २३

४.५ गुणस्तरीय शिक्षाको लागि दण्ड रहित तथा वालमैत्री शिक्षण सिकाइको भूमिका २३

४.६ दण्ड रहित तथा वालमैत्री विद्यालयको कक्षा कोठा व्यवस्थापन २४

४.७ दण्ड रहित तथा वालमैत्री शिक्षकको लागि भूमिका २४

४.७.१ विद्यालयको गल्ती उत्तरको सम्वन्धमा २४

४.७.२ भाषिक अक्षमताको सन्दर्भमा २५

४.७.३ विद्यार्थीलाई दिइने कक्षाकार्य र गृहकार्य सम्वन्धमा २५

४.७.४ कक्षामा दिने निर्देशनहरु सम्बन्धमा २५

४.७.५ शिक्षक र विद्यार्थीले प्रयोग गर्ने भाषाको सम्बन्धमा २५

४.८ अभिभावकको भुमिका २६

४.९ भयरहित सिकाइको लागि आचारसंहिता २६

४.९.१ विद्यालय व्यवस्थापन समितिका लागि आचारसंहिता २६

४.९.२ अभिभावकका लागि आचारसंहिता २६

४.९.३ शिक्षकका लागि आचारसंहिता २७

४.९.४ विद्यार्थीका लागि आचारसंहिता २७

४.१० अभिप्रेरणाका सीपहरु २८
४.११ बालमैत्री सिकाइका तरिकाहरु ३१
४.१२ दण्डरहित तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइले पारेको प्रभाव ३४

परिच्छेद : पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति ३५
५.२ निष्कर्ष ३६
५.३ सुझावहरु ३७
५.३.१ नीतिगत तह ३७
५.३.२ कार्यान्वयन तह ३७
५.३.३ अनुसन्धान तह ३८
सन्दर्भसामग्री
अनुसूची